

[מאמר זה הופיע פעם ראשונה שבת פרשת בהעלותך, י"ח סיון התשנ"ד, גיליון דף קשר מס' 444]

בפרשת בהעלותך, במדבר י"א, א-טו, מסופר על המתאוננים. בפסוק יד אומר משה: "לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה". תשובת ה' למשה (מפס' טז), שיאסוף שבעים איש מזקני ישראל, הקב"ה יאציל עליהם מן הרוח אשר על משה, ותוצאת ההאצלה ותכליתה - ששבעים הזקנים ישאו "במשא העם ולא תשא אתה לבדך" (פס' יז).

משה מקיים את ציווי ה', וכל מה שנאמר על שבעים הזקנים המואצלים הוא: "ויתנבאו ולא יספו" (פס' כד-כה). מיד לאחר מכן נודע כי גם אלדד ומידד מתנבאים במחנה. יהושע מציע למשה להגיב בתקיפות, לא רק משום שהתנבאו מאליהם, אלא גם משום שיהושע הבין, כנראה שמבקשים השניים ליטול שררה (לשאת במשא העם) שלא ניתנה להם, או לחלופין, שאלדד ומידד רוצים להימנות עם "שכבת" הזקנים בלי לשאת במשא העם ("ולא יצאו האלה ויתנבאו במחנה"). תגובת משה - "המקנא אתה לי?" מלמדת כבר כאן על ענוותנותו, על שאינו חושש לכבודו ולמעמדו, ואף מתפלל ש"מי יתן כל עם ה' נביאים".

רק לאחר מכן מספרת התורה על הגזת השלו, המשמשת כפתרון למתאוננים, וממילא גם פתרון למצוקתו הפרטית של משה בנשיאת משא העם. ("לא אוכל אנכי לבדי לשאת..."). פה היינו מצפים לשמוע על ההישתתפות הפעילה של הזקנים בנשיאת משא העם, שזו היתה תכלית האצלת הרוח עליהם, והנה איננו שומעים עליהם כלום.

פרק י"ב כולו, מדבר על הוצאת לשון הרע של מרים ואהרן. מיד לאחר התיאור העובדתי של דיבורם במשה, מובא מעין מאמר מוסגר: "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" - ניסוח בלתי רגיל שבוודאי בא לציין את ענוותנותו הייחודית של אדון הנביאים והמנהיג - משה רבנו. נראה שיש קשר הדוק בין דפוס ההיתנהגות של משה באירוע הראשון של הרחבת הנבואה לזקנים ופרשת אלדד ומידד, לבין האירוע של דיבורם של מרים ואהרן במשה.

לפי הרמב"ן יא, יז (ופרשנים אחרים) - על פי המדרש - קיבלו שבעים הזקנים את כוח נבואתם ממשה ("אבל השם מדבר עם משה ומאצילות רוח משה הם יודעים הנבואה ההיא"), "ואף על פי כן לא חסר משה כלום".

לכאורה היה צריך משה לחשוש למנהיגותו ולמעמדו, אם מפני שמונתה שיכבת מנהיגות רחבה של שבעים זקנים כמוצע לעיל, או מפני התנבאותם של שניים מחוץ למנין, שכוחם בא להם ללא האצלה מרוחו של משה. אולם משה אינו חושש לכבודו, למנהיגותו ולמעמדו, אלא כל רצונו הוא שיתקיים דברו של הקב"ה. בתשובתו על הצעת יהושע מביע אדון הנביאים מידה של שביעות רצון ענוותנית מנבואתם של אלדד ומידד, וכפי שאומר הרמב"ן:

"...ומשה בענוותנותו השיב 'ומי יתן כל עם ה' נביאים מי יתן ה' את רוחו עליהם' כי השם נתן עליהם רוח מבילתי אצילות הרוח שעלי, ומי יתן ויהיה זה בכל העם".

ענוות רוח וגדלות נפש מאפיינים אותו בהתנהגותו כלפי מי שעלול להיחשב כמאיים, כ"מתנבא בעתידות במקום נביא גדול ממנו", כ"מורה הלכה לפני רבו". רק אדם שמצויין בביטול עצמי ענוותני למופת יכול לומר מלים כאלו. לאחר מכן אנו רואים שוב את מידת ענוותנותו הרבה של אחי אהרן ומרים, ובמיוחד בולטת מידה זו על פי הספרי, שאומר שאף בפניו של משה דיברו, ושמע ושקט.

באותו מקום פירש ראב"ע, שעל אף שאחיו היו חוטאים ומדברים בו חנם, לא בקש גדולה עליהם. לאדם שכזה ראוי התואר ענו, ולדעתי השימוש בחיזוק ובהדגש "מאד" לא בא באופן סתמי, אלא על רקע האירוע הקודם, פרשת אלדד ומידד, שגם בה הבליט הכתוב את מידתו הנעלה, מידת הענווה, של משה רבינו.

אולם מבין השיטים ניתן למצוא רמיזא לביקורת זוטא על התנהגותו זו של משה רבינו (בפרשת אהרן ומרים), שעל אף שהוכיחה מידה מרובה של ענווה, אולי החסירה את מידת המנהיגות.

ואומר הרמב"ן (י"ב, ג):

"להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו, כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע".

נראה לי שרצה הרמב"ן לומר, שענוותנותו הטוטאלית ("מאד") של משה יש בה טעם לפגם. אל לו למנהיג להעביר על מידותיו המנהיגתיות, שהרי בזה מתערערת סמכותו. חסרון זה קיים גם באירוע הראשון, בעניין אלדד ומידד; משה היה צריך לחשוש שמא יש פה מעין מרד, לא לאשר את התנבאותם ולברך עליה, ולפחות לשאול בעצת ה' כיצד להגיב. על אירוע זה לא באה תגובת ה'. משאירע האירוע השני, של מרים ואהרון, שאף אותו יש לפרש כערעור על מנהיגותו של משה - וזו הפעם השניה שמשה אינו מגיב, בא הכתוב ומציין "והאיש-אישיותו של- משה ענו מאד..." (ופרשת מרים ואהרון מטרימה את פרשת קרח)- הוא איננו איש של תגובות.

משלא עשה זאת משה נדרש קינויו של הקב"ה, למען לא יהיה מקום לטעות במנהיגותו, סמכותו ומעשיו של משה. ויפה הסברו של הרמב"ן לסיבת "צאו שלושתכם" (פס' ד):

"כי רצה שיהיה משה ויראה בקנאת השם לכבודו ויהיה מצוי להם שלא ימחול השם להם רק על ידו כאשר יתחננו אליו ויתרצה להם". ואחר כך (ה): "ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם, שיאמר שבחו שלא בפניו".

רצה הרמב"ן לומר: חשובה היא מידת הענווה שבידך, משה, אך חשובה לא פחות מנהיגותך, הנהגתך הבלתי מעורערת היציבה והמבוססת, כי בכך אין אתה מקדש את שמך הפרטי אלא אף את שם העם ושמו של בורא עולם. ואם הענוותנות מונעת ממך מלהבין זאת ולעשות כן, דרוש קינוי של הקב"ה עצמו.

"ומי יתן כל עם ה' נביאים".